

A Comparative Study of Duality in Meaning and Themes of Murals Painting of Shahshahani House in Isfahan

Samin Torkaman¹ , Jamaledin soheili^{2*}

1. PhD Candidate, Department of Architecture, Qazvin Branch, Islamic Azad University, Qazvin, Iran

2. Associate Professor, Department of Architecture, Qazvin Branch, Islamic Azad University, Qazvin, Iran

Article Info

Original Article

Received: 2022/06/25;

Accepted: 2022/11/19;

Published Online 2023/03/11

 [10.30699/athar.43.4.644](https://doi.org/10.30699/athar.43.4.644)

Use your device to scan
and read the article online

Corresponding Author Jamaledin soheili

Associate Professor,
Department of Architecture,
Qazvin Branch, Islamic
Azad University, Qazvin,
Iran

Email: soheili@qiau.ac.ir

ABSTRACT

Qajar period is one of the most amazing periods in the Iranian art. Because the relationship with West gave special features to the society. Qajar was transformed by new connections with outside world, and the flow of art also benefited from these influences; strengthening relations with West facilitated the appearance of some works of art. Mural painting is one of the arts that was influenced by western themes, and reached its peak. With regard to this issue and to aim of investigating the reason for the formation of designs in Shahshahani House, the present study is of interpretive-historical type, using library studies, documents and field studies to present the results. So, after studying the Iranian society of that time, the article has investigated the developments of that period with helping the mural paintings of the Shahshahani House, and the questions are: How do the social changes of Qajar have an effect on the mural paintings of Shahshahani House? And why do the pictures in Shahshahani House have two different concepts in themes? Therefore, the themes of the mural paintings were divided in, two general designs and four groups. After examining, we can conclude how they tell the changes in the Iranian society. These images show the influence of Iranian traditions from political, social and cultural conditions, which are only visible and as an image of Europe, in the form of changes in clothing and behaviors even in mythological motifs to imitate Europeans in Beside Iranian culture, it has been done.

Keywords: Duality, Meanings and Themes, Mural Paintings, Shahshahani House, Isfahan

Copyright © 2023. This open-access journal is published under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

How to Cite This Article:

Torkaman, S., & Soheili, J. (2023). A comparative study of duality in meaning and themes of murals painting of Shahshahani House in Isfahan. *Athar*. 43(4), 644-661.

مقاله پژوهشی

مطالعه تطبیقی دوگانگی مفاهیم و مضامین نقاشی دیواری‌های خانه شهشهانی در اصفهان

ثمین ترکمن^۱، جمال‌الدین سهیلی*^۲

۱. پژوهشگر دکتری تخصصی، گروه معماری، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران
 ۲. دانشیار، گروه معماری، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران

اطلاعات مقاله	خلاصه
<p>دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۰۴ پذیرش: ۱۴۰۱/۸/۲۸ انتشار آنلاین: ۱۴۰۱/۱۲/۲۰</p> <p>نویسنده مسئول: جمال‌الدین سهیلی دانشیار، گروه معماری، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران پست الکترونیک: soheili@qiau.ac.ir</p>	<p>دوران قاجاریان از شگفت‌انگیزترین دوره‌های تحول در هنر ایران است؛ زیرا ارتباط با غرب، ویژگی‌های خاصی به جامعه داد. قاجاریه به واسطه ارتباطات با دنیای خارج، دستخوش تحول شده بود که جریان هنر از این تأثیرات بی‌بهره نماند؛ تقویت روابط با غرب، موجب ظهور برخی آثار هنری شد. نقاشی دیواری از هنرهایی است که در این دوران از مضامین غربی تأثیر پذیرفت و به اوج رسید. خانه شهشهانی در اصفهان، بنایی با نقاشی دیواری‌های چشمگیر است. با توجه به این موضوع و با هدف بررسی دلیل شکل‌گیری نقوش در خانه شهشهانی، پژوهش حاضر از نوع تفسیری-تاریخی، با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای، اسنادی و بررسی میدانی به ارائه نتایج می‌پردازد. در این راستا، پس از مطالعه ساختار جامعه ایرانی قاجار، به مدد نقاشی دیواری‌های خانه شهشهانی، به بررسی تحولات قاجار پرداخته شده است که پرسش‌های پژوهش بدین شرح است: تغییر و تحولات اجتماعی دوره قاجار چگونه نمودی بر نقاشی‌های دیواری خانه شهشهانی دارد؟ تصاویر در خانه شهشهانی، به چه دلیلی دارای دو مفهوم متفاوت در مضامین و مفاهیم نقاشی‌های موجود در آن است؟ از این رو، مضامین نقاشی دیواری‌ها در دو طرح کلی، به چهار گروه تقسیم شد که پس از بررسی‌شان می‌توان نتیجه گرفت چگونه حکایت‌کننده تغییرات در ساختار جامعه ایرانی هستند. این تصاویر نشان‌دهنده تأثیرپذیری سنت‌های ایرانی از شرایط سیاسی، اجتماعی و فرهنگی است که تنها در ظاهر نمود دارند و همچون تصویری از اروپا که مکانی رؤیایی برای ایرانیان بود، به شکل تغییر در پوشش و رفتارها حتی در نقوش اساطیری به تقلید از اروپاییان در کنار فرهنگ ایرانی صورت پذیرفت.</p> <p>کلیدواژه‌ها: دوگانگی، مفاهیم و مضامین، نقاشی دیواری، خانه شهشهانی، اصفهان</p>

حق کپی رایب انتشار: این نشریه ی دارای دسترسی باز، تحت قوانین گواهی‌نامه بین‌المللی Creative Commons Attribution 4.0 International License منتشر می‌شود که اجازه اشتراک (تکثیر و بازآرایی محتوا به هر شکل) و انطباق (باز ترکیب، تغییر شکل و بازسازی بر اساس محتوا) را می‌دهد.

ترکمن ثمین، و سهیلی جمال‌الدین. (۱۴۰۱). مطالعه تطبیقی دوگانگی مفاهیم و مضامین نقاشی دیواری‌های خانه شهشهانی در اصفهان. فصلنامه علمی اثر. ۴۳ (۴)، ۶۴۴-۶۶۱.

۱- مقدمه

آثار هنری و تأثیر آن بر مفاهیم اجتماعی تأکید دارد. عناصر تصویری بسیاری که متأثر از کهن‌الگوهای ایرانی و مضامین اساطیری است، در پس خود دارای داستان‌هایی است که ریشه در هنر قاجار دارد و عناصری که از غرب بر این تصاویر تأثیر گذاشته‌اند، باید مورد مطالعه قرار گیرد. هدف از این پژوهش مطالعه عناصر تصویری دوگانه در خانه شهشهانی اصفهان است که به شناخت تنوع و چگونگی تفاوت بین این نقوش و تغییرات رخ داده در جامعه قاجار می‌پردازد؛ از این رو به دلیل اهمیت این موضوع، با استفاده از روش تفسیری- تاریخی، مقاله حاضر به مطالعه تصویر به عنوان عاملی ارتباطی پرداخته و پس از بررسی معماری قاجار و تحولاتی که در آن شاهد هستیم، به بررسی سیر نقاشی دیواری و مضامین به کاررفته در آن و تغییراتش نسبت به دوره‌های پیش پرداخته است. در آخر، به اهمیت وجود تصویر در این بنا که به صورت نقاشی دیواری است پرداخته می‌شود و ارتباط آنها با عوامل متعدد، تحلیل خواهد شد؛ بدین ترتیب پرسش‌های اصلی پژوهش این است که تغییر و تحولات اجتماعی دوره قاجار چگونه نمودی بر نقاشی‌های دیواری خانه شهشهانی دارد؟ تصاویر در خانه شهشهانی، به چه دلیلی دارای دو مفهوم متفاوت در مضامین و مفاهیم نقاشی‌های موجود در آن است؟

۲- پیشینه پژوهش

پژوهش‌هایی درباره ارتباط مفاهیم نقاشی دیواری و شرایط و ساختار اجتماعی و سیاسی قاجاریه انجام شده است که در جدول ۱ به برخی از پژوهش‌های مهم اشاره شده است.

در دوره قاجار شاهد رشد هنر ایران از لحاظ کمی و کیفی هستیم؛ به طوری که در این دوره ضمن ایجاد مکاتبی نو در هنر و تعاملات با دیگر کشورهای جهان سبب‌ساز زمینه‌ای برای تحولات دوره بعد شد. از هنرهایی که در این دوران می‌توان آن را بررسی نمود، نقاشی دیواری^۱ است که از شاخه‌های نقاشی ایرانی است و در ادوار مختلف با سبک‌های مختلف شکل گرفت. در دوره قاجار تحولات اساسی در وجوه مختلف سیاسی، اجتماعی و فرهنگی کشور رخ داد که برخی از آنها متأثر از رویکردهای جهانی و برخی به دلیل پیدایش مکاتب فکری و اجتماعی درون جامعه بوده است که سبب شد در حوزه‌های مختلف، مثل هنر و حوزه‌های تصویری آن یعنی نقاشی، گسترش و تغییراتی صورت گیرد. مکتب نقاشی قاجار شامل موضوعات مختلف، در دوره زند شروع شد و در ادامه با تلفیق تکنیک‌های نگارگری دوره صفوی و نقاشی کلاسیک به حیات خود ادامه داد که در ابتدا درون‌مایه ایرانی آن بیشتر بوده و به تدریج مضامین و سبک اروپایی نیز اضافه شده است. رواج نقاشی دیواری در اواسط عصر قاجار باعث گردید تا به هنری عامه‌پسند تبدیل شود و برخلاف دوره‌های قبل از انحصار دربار یا متمولان خارج شود و به یک تزئین عمومی و تا حد زیادی عامیانه، در فضاهای دیگر، چون خانه‌های اشخاص مختلف در جامعه بروز نماید (Haddadian & Razani, 2018). یکی از این بناها، خانه شهشهانی اصفهان است که دارای تزئینات و نقاشی‌های مختص به آن زمان و اهمیت ویژه‌ای است؛ چراکه این تصاویر همانند ابزاری است که فرهنگ و سبک زندگی ساکنان بنا را منتقل می‌کند. نقاشی دیواری‌ها، بر تحلیل

جدول ۱. پیشینه پژوهش (Authors, 2022)

ردیف	نام مؤلف	سال	عنوان کتاب	نتیجه مطرح شده
۱	(Floor, 2005)	2005	نقاشی دیواری در دوره قاجار: نقاشی‌های دیواری گونه‌های دیگر دیوارنگاری در ایران قاجار	ارزش دیوارنگاری به عنوان یک قالب هنری.
۲	(Goudarzi, 2019)	2019	آینه خیال: بررسی و تحلیل تزئینات معماری دوره قاجار	مجموعه‌ای از نقش‌مایه‌های دوران قاجار؛ پرداختن به تحولات سیاسی-اجتماعی قاجار.

مقالات

ردیف	نام پژوهشگر	سال	عنوان پژوهش	نتیجه مطرح شده
۱	(Mostafavi & Soheili, 2021)	2021	جلوه ناتورالیسم در دیوارنگاره‌های قاجاری عمارت سید جوادی	سفارشی بودن نگاره‌ها تحت تأثیر روح حاکم بر جامعه به شکل تقلیدی و نظر به جریان‌ات ناتورالیسم در غرب.
۲	(Rahmani & Hosseini, 2020)	2020	جامعه‌شناسی تاریخی دیوارنگاره‌های درباری دوره قاجار	تأثیرپذیری دیوارنگاره از شرایط سیاسی، اجتماعی و تاریخی و مدرکی معتبر در مطالعات جامعه‌شناسی.
۳	(Panjehbashi & Khamechian, 2020)	2020	مطالعه تصویر در دیوارنگاره‌های خانه بروجرودی‌های کاشان در دوره قاجار	نقاشی‌های تالار شاهنشین علاوه بر نقش کارکردی و تزئینی القاکننده پیام‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی.
۴	(Hosseinian et al., 2020)	2020	بررسی تأثیر تحولات سیاسی-اجتماعی دوره قاجار در نقاشی‌های دیواری خانه امام جمعه در تهران	تأثیر دیوارنگاری از بسترهای سیاسی و اجتماعی، حاکم بودن ریشه‌های باستانی، روح غرب‌گرایی.
۵	(Ansari & Heydari, 2018)	2018	جامعه ایران در میانه عصر قاجار بر دیوارنگاری (به گواه دیوارنگاره‌های عمارت صارم‌الدوله کرمانشاه)	تقسیم مضامین دیوارنگاره‌ها به پنج گروه کلی. بازنمایی تصاویر از تأثیر برخورد سنت ایرانی با مدرنیته اروپایی.
۶	(Haddadian & Razani, 2018)	2018	مطالعه تطبیقی دیوارنگاری در تالارهای شاهنشین خانه حریری تبریز و خانه قوام‌الدوله تهران	دیدهباشدن سبک هنر غربی که علاوه بر اشتراک، تفاوت‌های محسوسی را در نگاره‌های مذهبی، طبیعت بی‌جان و مقام اجتماعی صاحبان بنا دارد.
۷	(Armaghan et al., 2015)	2015	بازتعریف نقش زن در خانواده و تأثیرات آن در تزئینات نقاشی و ساختار خانه‌های اعیانی تهران در دوره قاجار	وجود تصاویر زنان فرنگی روی دیوارها، سقف تالارها و شاهنشین خانه‌های اعیانی و متمایز شدن کالبد زنان و مردان از میانه‌های دوره ناصری.
۸	(Pashapour et al., 2014)	2014	مطالعه و بررسی دیوارنگاره‌های تاریخی تبریز (دوره قاجار)	خانه حریری، نیکدل و امامزاده سید حمزه بیشترین سطح نقاشی را دارند. خانه حریری دارای تنوع نقوش.
۹	(Nazeri & Yazdanpanah, 2014)	2014	ارزش‌های زیبایی‌شناختی نقش‌مایه‌های دیوارنگاره‌های اتاق ضلع شمال شرقی خانه اخوان حقیقی اصفهان	نقش‌مایه‌ها، به شیوه التقاطی عصر قاجار ترسیم شده‌اند و شامل نقوش گیاهی، انسانی، حیوانی، هندسی و موضوعاتی چون منظره یا طبیعت بیجان هستند.
۱۰	(Safarzadeh & Ahmadi, 2014)	2014	بررسی تصویر فرشتگان در نقاشی دوره قاجار	تأثیرات گوناگون از منظر بصری و ساختار تصویری هنر غرب توسط نقش فرشته و ماندگاری ویژگی‌های هنرمندان پیشین در اثر هنرمند قاجار.
۱۱	(Sharifi Mehrjardi, 2017)	2017	Investigating the Reasons for the Growth of Mural Paintings of Merchants' Houses in Yazd in the Qajar Era Based on the Constructed Model of Durability Process of Symbolic Capital	توسعه چشم‌گیر معماری یزد باعث رشد نقاشی‌های دیواری و تزئینات در عصر قاجار شد. بزرگی و زیبایی خانه برای تاجر از الزامات موقعیت اجتماعی محسوب می‌شود.
۱۲	(Panahi et al., 2016)	2016	Studying the Place of Intertextuality in Iranian Painting Case Samples: Qajar Era	توجه به تأثیرات عالم نشانه در خلق آثار فرهنگی قاجار. بینامتنیت، کثرت معنایی را داراست. متون، ماهیت خود را به متون چند معنی تغییر دادند.

نوآوری پژوهش حاضر این است که سعی دارد به بررسی خانه شهشهرانی در اصفهان بپردازد که تاکنون پژوهش مستقیمی،

تمامی موارد بررسی شده در جدول ۱ در ارتباط با نقاشی دیواری در دوره قاجار به بررسی و ارائه نتایج پرداخته‌اند. جنبه

نقاشی‌ها و رابطهٔ دوگانه آنها را بررسی نکرده است. برای دستیابی به این مهم، با بهره‌گیری از مؤلفه‌های تحولات اتفاقی‌افتاده در جامعهٔ دوران قاجار و بهره‌گیری از معیارهای نقاشی در دورهٔ قاجاریه و از طریق اشتراک‌گذاری آنها با یکدیگر سعی در تحلیل مؤلفه‌های دوگانگی موجود در این نقاشی‌هاست.

۳- توصیف و بررسی

۳-۱- روش پژوهش

مقالهٔ حاضر، از نوع تفسیری- تاریخی و مبتنی بر عقل تاریخی هگل^۲ است و شیوهٔ گردآوری اطلاعات، به‌صورت اسنادی و مطالعات کتابخانه‌ای با استفاده از اسناد و مدارک معتبر، بانک‌های اطلاعاتی و منابع اینترنتی به‌روز و کارآمد و همچنین بررسی و مطالعهٔ میدانی به‌منظور تحلیل تصاویر خانهٔ شهشهرانی و توصیف و بررسی نقاشی دیواری‌ها و تبیین ویژگی‌های آنها صورت گرفته است. این مقاله از نوع کیفی و روش تجزیه و تحلیل داده‌ها، استنتاجی است. مطالعهٔ موردی به‌صورت دسته‌بندی تصاویر در دو طرح کلی ایرانی و فرنگی و در شش زیرگروه نقوش انسانی، حیوانی، گیاهی، اساطیری، منظره و معماری و نقوش بداهه بررسی گردید. در این مطالعه سعی شده است عناصر تصویری بنا از منظر معیارهای مفهومی مورد تحقیق قرار گیرد و عوامل مؤثر در شکل‌گیری آنها شناخته شود.

۳-۲- مبانی نظری

۳-۲-۱- معماری دورهٔ قاجار

در عصر زمامداری فتحعلی‌شاه، با افزایش رقابت‌های استعماری در میان اروپاییان و کشیده‌شدن دامن این اتفاقات به ایران، روابط میان ایران و بسیاری از کشورهای اروپایی اهمیت یافت. با گذار از این دوران و فرارسیدن عهد ناصری، به‌سبب ارتباطات گستردهٔ سیاسی با غرب و به‌تبع آن انتشار فرهنگ غربی، تغییراتی در سطح جامعه به وقوع پیوست (Ansari & Heydari, 2018). در این دوره تغییراتی در اوضاع اجتماعی و فرهنگی، پس از اولین سفر ناصرالدین‌شاه به اروپا گزارش شده

است. این سفر منجر به تغییراتی در برخی آداب و فرهنگ و آشنایی مختصر با شکل زندگی غربی شد. از آنجا که ساختار خانه و فرهنگ زندگی خانگی، همواره در تعامل با یکدیگر بوده‌اند، تغییر در فرهنگ و شیوه زندگی خانواده منجر به بازتعریف ساختار خانه گردید (Armaghan et al., 2015).

معماری و خانه‌سازی در این دوره، در عناصر سازه‌ای و معماری ظاهر می‌گردد. معماری عمارت‌ها که تحت تأثیر اسلوب اروپایی بود با آمدن مهندسان و معماران اروپایی و تحصیل معهودی از دانشجویان ایرانی در فرانسه و تقلید از آنان، شکلی اروپایی به خود گرفت (Panjehbashi & Khamechian, 2021). در دورهٔ قاجار، ایوان ستون‌دار، سرستون به سبک اروپایی، فرم در و پنجره، کتیبه‌ها و فرم سردرها، آیینه‌کاری در تالار، وجود نقاشی‌های دیواری در اتاق‌ها و موتیف‌ها تغییر کرد (Panjehbashi & Khamechian, 2020).

۳-۲-۲- تحولات ساختاری در دوره قاجار

تحولات سیاسی-اجتماعی و فرهنگ و هنر، همواره بر یکدیگر تأثیر داشته‌اند؛ به‌طوری‌که نمی‌توان برای شناخت هنر هر دوره و دلایل تغییر رویکردها، اقبال همگانی برای پذیرش یک شیوه، تداوم یا گذرابودن آن، بسترهای شکل‌گیری را نادیده گرفت (Hosseini et al., 2020). ارتباط فزاینده میان ایران و غرب در دورهٔ قاجار را می‌توان از سه مجرا دانست. این روابط از نیازهای علمی، فنی و آموزشی کشور سرچشمه می‌گرفت و تأثیرات ژرف اجتماعی و فرهنگی داشت و مقاصد متنوع‌تری را شامل گردید. کانال اول، فرستادگان نظامی، مجرای دوم، مستشرقان و مبلغان مذهبی و راه سوم ارتباط با غرب، اعزام محصل بود (Momeni et al., 2015)؛ بنابراین می‌توان علت تغییر ساختار در هنر دورهٔ قاجار را در سه دسته عوامل عنوان نمود:

تحولات سیاسی: فرستادگان نظامی از کشورهای اتریش، ایتالیا، فرانسه، آلمان و روسیه که برای تربیت و تجهیز سپاه به ایران آمده بودند، در زمینه‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و هنری ایران تأثیر گذاشتند. قبل از قاجار، نفوذ سیاسی و نظامی اروپاییان در ایران کماکان دیده می‌شد، اما تفاوت در آن است

قاجار در این تحول نقش داشت. زنان در برخی فعالیت‌های اجتماعی، مانند تفریحات دسته‌جمعی در جمع زنان، امور خیریه، مراسم مذهبی، مدیریت مستقیم در اداره منزل و تربیت فرزندان و در امور اقتصادی شرکت می‌جستند (Armaghan et al., 2015). ورود افکار نوین اروپا به ایران، باعث تبادل و تغییر تفکرات نسوان گردید. ورود زنان در ابتدا به محافل درباری بود؛ زیرا اکثر آنان به‌دلیل مراسم سلام به دربار شاه می‌آمدند. زنان دربار با روش زندگی نسوان غربی آشنا گشته و با درک این تضاد خواستار تغییر زندگی خود بودند (Nataj Majd & Aminifar, 2019). این تحولات باعث شد که هنرمندان از ثبات فکری لازم برخوردار نباشند و به‌علت سیاست استعماری دولت‌های غربی، سرنوشت ایران با سیاست کشورهای دیگر آمیخته شود. مجموعه این عوامل و تحولات داخلی، دگرگونی‌های اجتماعی بزرگی ایجاد کرد (Rahmani & Hosseini, 2020).

۲-۲-۳- هنر نقاشی دیواری در دوره قاجار

نقاشی قاجار متأثر از نگارگری دوره صفوی و نقاشی کلاسیک است که در آغاز، نقش‌مایه ایرانی آن بیشتر است و در اواسط قاجار از نقاشی ایرانی و اروپایی به نسبت مساوی تأثیر می‌پذیرد. در اواخر قاجار، نفوذ سبک اروپایی در نقاشی ایرانی به‌اندازه‌ای می‌شود که هنرمندان ایرانی با استفاده از رنگ متأثر از آثار اساتید نقاشی دوره رنسانس اروپا، پیرو شیوه‌های کلاسیک می‌شوند (Panjehbashi & Khamechian, 2020). نقاشی دیواری بخشی از نگارگری است که ارتباط تنگاتنگی با معماری دارد که شامل بخش وسیعی از نقوش بر دیوارها بدون در نظر گرفتن شیوه کار است که می‌تواند انواع سبک‌ها و شیوه‌های اجرایی نقش‌اندازی را شامل شود (Haddadian & Razani, 2018). نقاشی دیواری، مانند دیگر هنرها گویای اوضاع و شرایط جامعه قاجاری است و به دوران ایران کهن و قبل از اسلام بازمی‌گردد، اما دوره قاجاری با نوآوری، فراوانی، تنوع در سبک و مضامین و عامه‌شدن این هنر همراه شد (Safari Asl & Satari Karkazlu, 2021). نقاشی‌های دیواری برخلاف مینیاتورهای موجود در کتاب‌ها ابعاد زیادی دارند، بدون

که در قاجار، این تغییرات در بستر فرهنگ و اعتقادات مردم تأثیر می‌گذارد؛ البته هیچ‌گاه خوشایند تمامی مردم نبود (Bemanian et al., 2011). شکست‌های ایران در جنگ با روسیه، ایران را به سمتی سوق داده بود که راه جبران نقصان نظامی، توسل به دستاوردهای غرب است. علل دیگر، انقلاب کبیر فرانسه بود که به قدرتی در اروپا تبدیل شده بود و کشورهای دیگر همانند انگلستان را تهدید می‌کرد؛ در نتیجه فرانسه به فکر تسخیر مستعمرات انگلستان افتاد. یکی از این مستعمرات هندوستان بود که برای دستیابی به هند می‌بایست از طریق ایران و عثمانی اقدام می‌کرد. از این زمان، فصل جدید تحولات سیاسی و اجتماعی رقم خورد که به نوبه خود بر فرهنگ ایران تأثیر گذاشت (Azizi & Baharlou, 2022).

تحولات اجتماعی: مستشرقان و مبلغان مذهبی فرصت دیدار از ایران یافتند. ورود هنرمندان اروپایی به ایران برای تزئین بناهای مختلف یکی از عوامل نفوذ هنر غربی است (Momeni et al., 2015). با تشکیل طبقات جدید اجتماعی مثل طبقه بازرگانان، زندگی مبتنی بر تولید، به زندگی مبتنی بر تجارت انتقال یافت و باعث رونق کسب و کار گردید. ارتباط شهر با دنیای خارج افزایش یافت و طبقه جدید با داشتن ثروت، روابط اجتماعی و سیاسی با یکدیگر رقابت می‌کردند تا جایگاه اجتماعی خود را نشان دهند. در این دوره ساختمان‌های مربوط به تجار، شکل خاصی پیدا کرد و تزئینات دیواری در کیفیت‌های متفاوتی قرار گرفت (Sharifi Mehrjardi, 2017). تأثیر معماری غرب بر معماری قاجار، در بناهای سلطنتی، عمومی و مسکونی آشکار شد (Hosseinian et al., 2020).

تحولات فرهنگی: نخستین مدرسه‌ها به دست مسیونرهای اروپایی و آمریکایی تأسیس شد و بعد از آن، حکومت قاجار و برخی افراد سرشناس تصمیم گرفتند مدارس جدیدی تأسیس کنند (Abuhamze & et al, 2011). ارتباط با غرب، به اعزاز محصل انجامید. این افراد پس از بازگشت، در پست‌های مختلف سیاسی، اجتماعی و فرهنگی گمارده شدند. این تحولات بر هنر این دوره تأثیر گذاشت (Momeni et al., 2015). ارتقای آگاهی زن و وارد شدن زن اروپایی به زندگی مرد

محدودیت برای صفحات؛ زیرا آنها برای تزئینات فضای داخلی و خارجی استفاده می‌شده‌اند (Mostafavi & Soheili, 2021).

۳-۲-۴- سیر تحولات و شیوه نقاشی دیواری در

دوران قاجار

نقاشی دوره قاجار در حیطه قدرت پادشاه و در خدمت دربار و قشر مرفه، برای نشان دادن جلال و شوکت بود. زبان آکادمیک غربی در نتیجه پیوند با اروپا، با آگاهی و شناخت نوحاسته‌ای از سنت بومی، تلفیق یافت و صحنه‌های روزمره نقاشی متأخر قاجار را که الهام اصیل مردمی و عامیانه خود را کاملاً از دست نداده بود، تحت تأثیر قرار داد (Panjehbashi & Khamechian, 2021). نقاشی دیواری در اماکن عمومی محدود به نقش‌های هندسی گردید و تنها در محیط‌های خصوصی تصاویر روایتی بودند که در قاجار شاهد این تصاویر در محیط‌های عمومی بودیم. موضوعات، شامل تصاویر شاه و درباریان، زنان، گل و بوته و مراسم تغزلی بود. برخی معتقدند این نوع تصاویر برای به نمایش گذاشتن قدرت شاهان است، لیکن آنها نقش تزئینی روی دیوارها داشته‌اند و منعکس‌کننده فرهنگ التقاطی هستند (Ansari & Heydari, 2018). در خانه شاهزادگان و اعیان قاجار هم نقوشی وجود داشته که از نظر موضوع متفاوت بوده است و زندگی قاجارها در دل طبیعت را برای زنان حرم‌سرا تداعی می‌کرده است (Azhand, 2006). با توجه به تحولات بنیادین در وجوه مختلف اجتماعی و فرهنگی ایران در دوره قاجار می‌توان چند شیوه کلی را در نظر گرفت:

شیوه باستان‌گرایی^۴: این جهت‌گیری خود را نخست در صفویه و سپس قاجار باز می‌نماید. نقش برجسته‌های سنگی، در این دوره معطوف به نمایش قدرت قاجاریه و نشان‌تصنعی احیای سنت‌های هخامنشیان و ساسانیان بود (Shirazi & Mousavilar, 2017). قاجاریان خود را وارث صفویان می‌دانستند و تلاش می‌کردند با اقداماتی به حکومت مشروعیت ببخشند؛ در نتیجه هنر دوره فتحعلی‌شاه، متأثر از هنر دوره صفوی بود، اما به‌مرور دگرگون و باستان‌گرا شد و تأثیراتی از غرب پذیرفت؛ بنابراین رجعت به پیشینه طلایی هخامنشیان و ساسانیان در دوره قاجار دیده می‌شود (Hosseini et al.,

2020). می‌توان مهم‌ترین عامل توسعه باستان‌شناسی را در دوران پایانی قاجار، شروع کار کاوش فرانسویان در شوش دانست. با پیشروی کاوش‌ها، ایرانیان دریافتند آنچه به آن، به‌عنوان ثروت مادی می‌نگریستند، ارزشی فرهنگی دارد و دریافتند که «باستان‌شناسی» دانشی است که باعث می‌گردد گذشته را دقیق‌تر بشناسند (Esmaeilzadeh & Shad, 2018). همچنین شاهنامه فردوسی یکی از مظاهر تجلی اندیشه ملی است. در شاهنامه نقش فتحعلی‌شاه در قالب پهلوانی افسانه‌ای در رویارویی با شر، در سنت دیوارنگاری قاجاریان علاوه بر ابزاری تبلیغی، سنتی قدیمی را یادآور می‌شود. در دوره اول قاجار، رستم به‌عنوان شهربازی اسطوره‌ای، بار معنایی شاهی را به دوش می‌کشد و در نبرد با دشمنان دیو پندار است، اما شمایل رستم در دوره دوم نه شاهی آرمانی بلکه پهلوانی قوی‌هیکل است که به جنگ و شکست دشمنان می‌پردازد (Pahlavan & Taghavi, 2020).

شیوه تلفیقی (ایرانی-اسلامی): بعد از ورود اسلام به ایران، ترکیب سازگاری از شاخصه‌های ایرانی با ارزش‌های اسلامی به وجود آمد. مؤلفه‌های هویت ملی ایرانی-اسلامی تا دوران قاجاریه به میزان زیادی با یکدیگر سازگاری یافتند. نوع دیگری از هویت ایرانی، تلفیق هویت ملی با هویت دینی بود (Rajayi, 2013). هنر اسلامی بر خلق زیبایی با نقوش انتزاعی و استفاده از حروف متمرکز بوده است و به‌دلیل محدودیت در سایر هنرها، مسلمانان به توسعه سبک‌های مختلف انتزاعی پرداختند که موجب شد هنرمندان در سرزمین‌های اسلامی به اشکالی از هنرهای انتزاعی توجه داشته باشند. هنر قاجار را می‌توان آخرین بازمانده از دوران طلایی هنرهای اسلامی برشمرد. اگرچه ریشه‌های هنر اسلامی را می‌توان در هنر دوره قاجار بازشناخت، اما اغلب در تلفیق با وجوه ایرانی است (Shirazi & Mousavilar, 2017).

شیوه فرنگی‌مآبی (روبارویی با غرب و مدرنیته): در دوره نخست-عصر فتحعلی‌شاه تا ناصرالدین‌شاه- نقاشی‌ها با ویژگی‌های خاص خود و عناصر و بیان ایرانی، در شیوه خارجی ظاهر می‌شدند و هنرمندان، سبکی متوازن در طرح و رنگ و

سلطنتی می‌دانستند (Panjehbashi & Farhad, 2015). تصاویر مربوط به بزرگان، شاهزادگان و زنان قاجاری را در دیوارنگاره‌های قاجاری می‌توان دید که برخی از آنها به صورت چهره، پیکره و مجلس هستند (Pashapour et al., 2014). ترسیم سیمای زنان در عصر فتحعلی‌شاه، تحت لوای قوه جنسی بود. کمتر پرتره زن را می‌توان یافت که تنها به جهت نمایش جنسیت یا شخصیت طرح گردیده باشد. در اوایل عصر قاجار، چهره و اندام زنان مشابه مردان ترسیم می‌گردید. به مرور، جای خود را به رخسار زن فرنگی داد. در این زمان زن ایرانی برای نخستین بار، بی‌حجاب به تصویر کشیده شد. با نفوذ هنر اروپایی، تصاویر متمایزی که پیش از این در هنر ایرانی جایی نداشت کشیده شد، که می‌توان به تصاویر مجالس تغزلی و تصاویر مسیحی اشاره کرد (Ansari & Heydari, 2018).

نقوش حیوانی: دوستی با حیوانات ارتباط با آنها نشان از بازگشت به حالت بهشتی است. از شیوه‌های بیان میل به زیباشناسی بشر به تصویر کشیدن حیوانات است. در هنر ایران بسیاری از نقش‌ها را جانداران تشکیل می‌دهند و ارتباطشان با انسان از اهمیت برخوردار بوده است (Panjehbashi & Farhad, 2015). نقاشان قاجاری تصاویری از حیوانات اهلی و وحشی را گاهی در کنار انسان و در صحنه‌های شکارگاه و گاهی به صورت مستقل یا در صحنه‌های گرفت‌وگیر کشیده‌اند. تصاویری رمزآلود از ترکیب سر حیوانات چون ببر، شیر و فیل را با ساقه‌های اسلیمی می‌توان دید (Pashapour et al., 2014; Zolghadr, 2013). نقوش حیوانی گروه پرندگان و گروه چهارپایان تقسیم می‌شود.

نقوش گیاهی و طبیعت بی‌جان: این نقوش، تلفیقی از نقوش سنتی - غربی هستند که در قالب فرم‌هایی از گل و بوته و گلدان پر از گل کشیده شده‌اند (Safari Asl & Satari, 2021). این نقوش با الهام از عناصر طبیعت تصویر می‌شوند و از بارزترین ویژگی‌های هنر اسلامی هستند. هنرمندان ایران از طبیعت و بوته‌های گل و برگ و پیچک‌ها الهام گرفته و ادامه و تکامل نقش‌ها و طرح‌های ایرانی را زمینه اصلی کار قرار داده و با ترکیب نقوش اسلیمی، ختایی، گل و

ارزش‌های سنتی ایران به وجود آورند. در دوره دوم - عصر ناصرالدین شاه به بعد - کمال‌الملک و مزین‌الدوله^۵، جهان‌بینی عینی را جایگزین فرهنگ تصویری سنتی ایران می‌کردند (Alizadeh, 2012). موضوعات نقاشی، به صورت تصاویر طبیعی و صورت‌های ظاهری طبیعت و تقلید از آن اهمیت یافت. نقاشی با موضوع طبیعت بی‌جان، از دستاوردهای طبیعت‌گرایی قاجار است (Hosseinian et al., 2020).

شیوه مردمی و عامیانه: این نوع نقاشی از معیارهای زیبایی‌شناسی و فضای نقاشی رسمی و درباری فاصله دارد و مانند سایر شیون فرهنگ عوام در تاریخ‌های رسمی هنر مقامی ندارد و شامل پرده‌کشی، دیوارنگاری بقاع، نقاشی پشت شیشه و قهوه‌خانه‌ای است (Khatonabadi, 2012). پایبندی به روایت‌گری وقایع از تصویرنگاری قاجار قابل توجه است. این نقش‌ها، ترکیبی از وقایع‌گرایی و خیال‌پردازی در ارائه پهلوانی، حق‌جویی و حق‌گرایی است. رواج نقاشی دیواری در اواسط قاجار، باعث گردید تا نقاشی دیواری هنری عامه‌پسند باشد و برخلاف قبل از انحصار دربار یا متمولان خارج شود و به مثابه یک تزئین عمومی، در فضاهای دیگر بروز نماید (Hosseinian et al., 2020).

۳-۲-۵- طبقه‌بندی نقوش و مضامین در نقاشی

دیواری قاجاری

آثار نقاشی‌های دیواری دارای مضامین خاص هستند. موضوع نقاشی دیواری‌های قاجاری در بناهای مختلف با موضوعاتی چون شاهزادگان و زنان قاجاری با لباس اروپایی، مجالس یوسف و زلیخا، فرشته‌ها، شکارگاه، گرفت‌وگیر، گلدان‌های گل، طبیعت بی‌جان، مناظر طبیعی، معماری، نقوش گل و مرغ قابل مشاهده‌اند (Pashapour et al., 2014) که به شرح زیر است:

نقوش انسانی: در دوره قاجار پیکره‌ها درحالی‌که تداعی‌کننده فضاهای زندگی اشرافی هستند، نوعی بیان عاطفی و شاعرانه را دارند. در این دوره، نقاشی ایرانی با دورشدن از جهان مثالی نگارگری و گرایش به هنر غرب به واقع‌نمایی نزدیک شد. شاهان قاجار پیکره‌نگاری را ابزاری برای ارتقای مقام

خردسال به صورت کامل عریان با صورتی غربی هستند، می‌توان دسته‌بندی نمود (Ansari & Heydari, 2018). در ایران باستان درختان سبز علاوه بر استفاده از سایه، نماد جاودانگی و زندگی بوده است (Mirdehghan & Azizi, 2019).

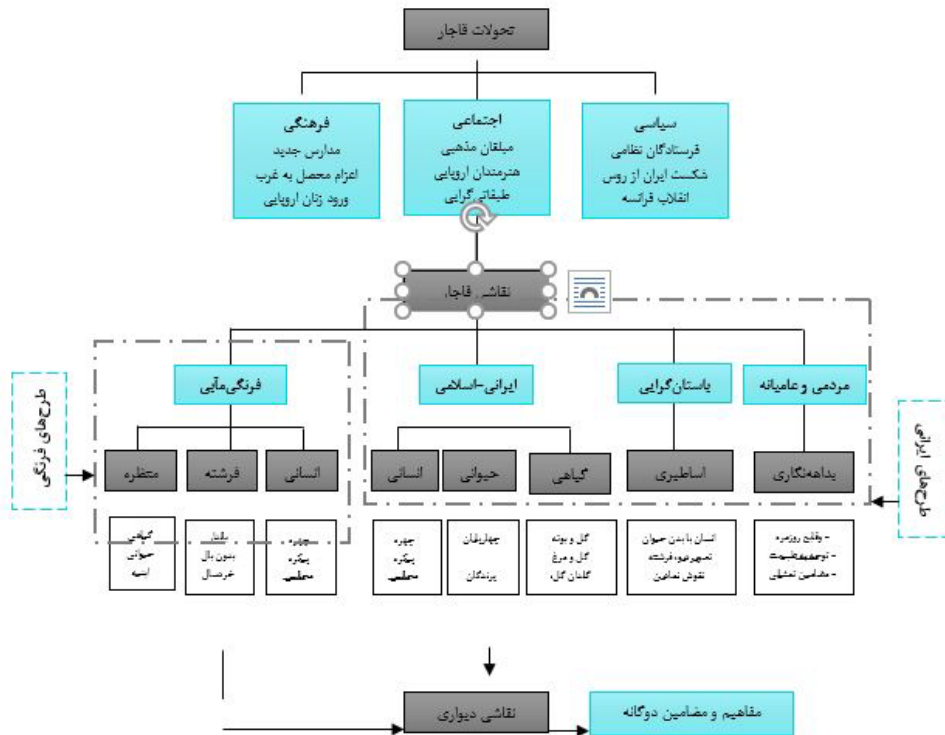
نقوش منظره و معماری: از ویژگی‌های نقش تزئینی هنر و معماری قاجار، تأثیر از فضاهای معماری و تزئینات اشرافی و آرایه‌های غربی کشورهای ایتالیا، آلمان، فرانسه و اتریش است. این تلفیق سنت‌های ایرانی و غربی، به نحوی است که مشکل می‌توان گفت که در این آثار، ایران کجا تمام می‌شود و اروپا کجا آغاز می‌گردد. معدل کلی تصویری فضای آثار تداعی‌کننده نزدیکی به فضاهای باروک و روکوکو است (Panjehbashi & Khamechian, 2020). در لابه‌لای نقاشی‌های قاجاری تبریز تصاویری از ساختمان‌ها و پل‌ها به چشم می‌خورد که اغلب سبک معماری اروپایی را نمایش می‌دهند (Pashapour et al., 2014). چند گروه در این دسته قابل بررسی است؛ مناظر مستقل با پوشش گیاهی در کل فضا، ترکیبی از چشم‌انداز درختان، گل و گیاه و نقوش انسانی یا حیوانی و ترکیبی از درختان، عناصر ساختمانی (Nazeri & Yazdanpanah, 2014). **نقوش بداهه:** این نقوش به صورت تک‌رنگ هستند. تفاوت آنها، در آزادی و ابتکار عمل نقاش در طراحی، تکنیک و انتخاب موضوع است. نقاش برخلاف ویژگی‌های سایر نقاشی‌ها، نوعی بداهه‌سازی را به کار برده و از قاعده قرینه‌سازی و تنظیم نقش‌مایه‌ها با کل فضای معماری یا استفاده از پیش‌طرح، سر باز زده است. ویژگی‌های این نقاشی‌ها عبارت‌اند از: استفاده از مضامین ادبی مانند تمثیلی، تاریخی، عامیانه و اساطیری، توجه به طبیعت و وقایع روزمره و احوالات درونی، اسلوب قلم‌زنی آزاد، بی‌توجهی به جزئیات و ساده‌نگاری و چکیده‌نگاری (Nazeri & Yazdanpanah, 2014).

۳-۲-۶- مدل مفهومی

با توجه به مؤلفه‌های نقوش و تحولات ساختاری قاجار، مدل مفهومی در شکل ۱ ارائه می‌گردد:

برگ، تریج و خطوط تزئینی نقاشی‌ها را به وجود آورده‌اند (Haddadian & Razani, 2018). نقاشی با موضوع طبیعت بی‌جان از موضوعاتی است که در نقاشی ایرانی سابقه چندانی ندارد و از دستاوردهای طبیعت‌گرایی قاجار است. در خانه‌های قاجاری نقاشی‌هایی با موضوع طبیعت بی‌جان، به صورت دسته‌گل‌هایی در گلدان و ظروفی پر از میوه دیده می‌شود (Pashapour et al., 2014). در دوره قاجار نقوش ختایی و اسلیمی به دلیل رفت‌وآمد با اروپایی‌ها جای خود را به نقوش چینی دادند که همان حرکت دوار و سیال نقوش اسلیمی را دارد، اما با ظرافت کمتر که به صورت نقش برجسته اجرا می‌شود (Panjehbashi & Khamechian, 2020). این گروه به سه دسته گل و بوته، نقوش گیاهی چکیده‌نگاری شده و انواع ترکیبات بین پایه گیاهی و عناصر دیگری چون گلدان، پرنده و میوه تقسیم می‌شوند (Nazeri & Yazdanpanah, 2014).

نقوش اساطیری و فرشتگان: اسطوره‌واکنشی از ناتوانی انسان در مقابله با درماندگی‌هاست. در اسطوره تلفیقی، شاهد تصویری از ترکیب سر انسان با بدن حیوان هستیم که به صورت فرشته‌ها و موجوداتی بال‌دار است. در ایران باستان، روح انسان را با بال نشان می‌دادند و تصور می‌کردند انسان به وسیله بال دارای حیات پس از مرگ است. حضور فرشته در تصاویر، تلاشی برای عینیت دادن میان دنیایی ناپایدار و عالم مشهودات است (Panjehbashi & Khamechian, 2020). با ورود اسلام، شخصیت‌های غیرانسانی، اعم از مثبت و منفی، هویت جدیدی یافتند. هرگاه سخن از فرشته می‌شود، موجودی با مشخصات ظاهری انسان به همراه بال‌هایی در پشت، در ذهن نقش می‌بندد. در متون کهن، بال در دیوان و فرشتگان وجود دارد که نشانه موجودی ورامادی است (Safarzadeh & Ahmadi, 2014). نقش فرشته را در انواع فرشتگانی که اندامی کاملاً انسان‌وار با پیکره انسانی زنانه به همراه دو بال داشتند، فرشتگانی که هیبت انسانی دارند و تفاوتی با انسان‌ها ندارند، فرشتگان خردسال با بال‌های کوچک که در قاجار رواج داشتند، فرشتگان

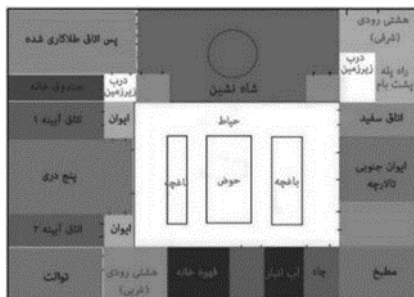

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش (Authors, 2022)

۳-۳- یافته‌ها

شرقی و اتاق‌های مختلف آن حول حیاط قرار گرفته‌اند. اتاق‌هایی با سقف‌های آئینه‌کاری و گچبری شده همراه با نقاشی‌ها و تزئینات طلاکاری و اتاق‌های دیگر با سقف گنبدی و دیوارهای نقاشی شده با گچبری و آئینه‌کاری وجود دارد (Mohtasham et al., 2014).

معرفی خانه شهشهرانی اصفهان: خانه شهشهرانی از ابنیه قاجار، که نگهداری از این بنا بر عهده خانواده شهشهرانی و زیر نظر سازمان میراث فرهنگی کشور بوده است، در تاریخ ۷ مهر ۱۳۸۱ خورشیدی با شماره ۶۵۲۵ به ثبت ملی رسید. مساحت این بنا حدود ۳۰۰ مترمربع است (شکل ۲). ورودی غربی و

شکل ۳. موقعیت فضاها بر روی پلان (Analysis of Isfahan Shahshahani House)

شکل ۲. موقعیت بنا در نقشه سایت شهری (<https://www.google.com/maps>)

ابروان به هم پیوسته و پر و لبانی نگارگری شده هستند، شکل ۷ تا ۹ در جدول ۲ نمونه‌ای از آن است.

نقوش گیاهی: به‌وفور از تصاویر و نقوش گل و بوته و درخت‌ها استفاده شده است. شامل انواع گلدان گل‌دار، گلدان میوه، گل و مرغ و گل و بوته است. گل‌ها شامل گل سرخ صدپر، نسترن، کوبک، زنبق، پنج‌پر، میخک، بنفشه، مینا هستند که برخی از آنها چکیده‌نگاری شده است. تصاویری از گلدان میوه و گل در اتاق‌ها دیده می‌شود. نقوش گل و مرغ نیز در قسمت‌هایی از فضا و نقوش برجسته چدنی در پنج‌دری به چشم می‌خورد، شکل ۱۰ تا ۱۲ در جدول ۲ نمونه‌ای از آن است.

نقوش حیوانی: نقش پرنده در ترکیب با نقوش گل دیده می‌شود. نقشی مانند سیمرغ روی سقف اتاق‌های آیینه‌کاری است. در بسیاری از افسانه‌ها، کبوتر به‌عنوان شخصیتی مستقل حضور می‌یابد، شکل ۱۳ تا ۱۵ در جدول ۲ نمونه‌ای از آن است. - **اتاق‌های آیینه‌کاری:** مجموعه‌ای از عکس‌های فرنگی است. نقوش انسانی، فرشته و منظره را داراست:

نقوش انسانی: نقاشی‌های مختلف از چهره زنان و مردان به‌صورت تک‌چهره، تک‌پیکره و مجالس بزم به چشم می‌خورد که تکنیک کار و روش ارائه آثار در این نقاشی‌ها کاملاً به سبک اروپایی است و هیچ نشانی از ویژگی‌های ایرانی و حتی نقاشی‌های قاجار را ندارند. فیگورها به شیوه کلاسیک پرداخت شده‌اند. بیشتر چهره‌ها، زنان هستند و در تصاویر مجالس، حضور مردان هم دیده می‌شود، شکل ۱۶ تا ۱۸ در جدول ۲ نمونه‌ای از آن است.

نقوش فرشته: در این بنا عکسی از کودک خردسال وجود دارد که با توجه به دسته‌بندی عنوان‌شده در قسمت مبانی نظری می‌توان این تصویر را به‌عنوان فرشته بررسی کرد. شکل ۱۹ در جدول ۲ نمونه‌ای از آن است.

۳-۲-۲- تکنیک اجرای نقاشی‌ها

در دوره قاجار، شیوه رنگ روغن رواج یافت و نقاشی‌های دیواری به دو صورت اجرا می‌شد: اجرا روی بوم پارچه‌ای، سپس نصب روی دیوار و اجرای مستقیم روی دیوار (Alizadeh, 2012). در طرح‌های فرنگی بنا اغلب تصاویر روی کاغذ اجرا شده

این خانه توسط داروغه اصفهان ساخته شده است. فضاهای خانه در شکل ۳ شرح داده شده است که عبارت‌اند از جبهه غربی که دارای دالانی در یکی از ورودی‌ها که در طول دالان دیواری قرار دارد که مشبک آجری است. در جبهه شرقی یکی از ورودی‌ها و شاه‌نشین، سه اتاق کوچک و ساده با تزئین مقرنس، قطاربندی، نقاشی، گچبری و آینه‌کاری قرار دارد. در جبهه شمالی دو اتاق آیینه، یک اتاق نیمه تمام طلاکاری شده (پس‌اتاق) و یک پنج‌دری در ضلع شمالی است و حیاط مرکزی و تمامی اتاق‌های اطراف آن که شامل یک حوض و دو باغچه کوچک است، قرار دارند. اتاق‌های پنج‌دری، اتاق نیمه‌تمام طلاکاری (پس‌اتاق) و شاه‌نشین دارای نقاشی‌های رنگی بوده که تعدادی از آنها توسط مرحوم سید هادی میرمیران در دهه ۶۰ خریداری و از مجموعه خارج شده است. اتاق‌های گچبری دارای عکس‌های فرنگی است که از بین طاقه‌های پارچه که به کشور وارد می‌شده انتخاب شده است (<https://www.google.com/maps>).

۳-۳-۱- معرفی نقش‌مایه‌های به‌کاررفته در

دیوارهای خانه شهشهانی اصفهان و تحلیل آنها

- **شاه‌نشین، پنج‌دری و پس‌اتاق طلاکاری‌شده:** شامل طرح‌های ایرانی مانند نقوش گیاهی، حیوانی، عامیانه و اساطیری هستند که روی سقف‌های قوسی، دیوارها، مقرنس‌ها و قطاربندی‌ها نقش بسته‌اند. این نقوش شامل:

نقوش عامیانه: بر روی اتاق‌های نقاشی‌شده در این بنا و بر روی قطاربندی‌ها نمونه‌هایی از نقاشی‌هایی از زندگی روزمره دیده می‌شود که در ساده‌ترین حالت و بدون هرگونه تکنیک شکل گرفته است. شامل پرنده‌ها، افراد عادی و گل هستند که برخی از این نقوش از بین رفته و خوانا نیستند. شکل ۴ تا ۶ در جدول ۲ نمونه‌ای از آن است.

نقوش اساطیری: نقش انسان با بال و نقوش گیاهی اساطیری مثل درخت سرو و سر انسان با بدن حیوان در بنا دیده می‌شود. در این آثار فرشتگان لباس‌های اروپایی به تن دارند. تصویر چهره‌های فرشتگان قاجار به‌صورت یکسان و شبیه به هم نقاشی شده‌اند. دارای چهره‌هایی گرد، چشمانی درشت،

بهره‌گیری شده است، همچنین اسلوب قلم‌زنی آزاد، بی‌توجهی به جزئیات و عمق‌نمایی کاذب را دارا هستند. رنگ‌ها طیف‌های قرمز و مخصوصاً قرمز ارغوانی و اخرا، سیاه، سبزه‌های زنگاری و زردی و رنگ‌ها شیرین و زنده هستند.

۳-۴- تحلیل یافته‌ها

با توجه به مدل مفهومی پژوهش، نقوش عنوان‌شده در اتاق‌ها در جدول ۲ مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است:

و بعداً در جای خود نصب شده‌اند، مواد مورد استفاده، رنگ و روغن بوده است. تکنیک کار و روش ارائه آثار در این نقاشی‌ها به سبک اروپایی است. طرح‌های ایرانی به روش نمادپردازی و چکیده‌نگاری همراه با تزئین‌گرایی نقاشی ایرانی اجرا شده‌اند که شامل نقوش عامیانه، باستانی و ایرانی-اسلامی همچون گل و مرغ، گلدان گل و میوه است. در نقوش عامیانه اسلوب اجرا حجم‌نمایانه و چکیده‌نگاری است که در آن از تکنیک آبرنگ

جدول ۲. تحلیل نقوش با توجه به مدل مفهومی (Authors, 2022)

بداهه‌نگاری		نوع
مضمین تمثیلی	طبیعت و چهارپایان	موضوع
		
شکل ۶. نقش پرند (Authors, 2022)	شکل ۵. نقش چهارپایا (Authors, 2022)	شکل ۴. نقش انسان (Authors, 2022)
پرنده‌گان مثالی (هویت نامشخص) که می‌توان این‌ها را نوعی تمثیل دانست.	توجه به فضای طبیعی و گیاهان به صورت تکی یا چندتایی. نمونه‌هایی از چهارپایان که می‌توان آن‌ها را از حیوانات سمدر یا گربه‌سان نامید.	انسان‌های قلیان به دست که در پس‌زمینه آنها مناظر طبیعی است و بهره‌گیری از حالات چهره به شکل طبیعی همراه با نمایش حالات پیکره‌بندی افراد.
مکان: روی قطاربندی‌های شاه‌نشین		
تحول دوران قاجار		
فرهنگی	اجتماعی	سیاسی
<p>۱- حکایت از وقایع و رخداد‌های روزمره و عادی یا داستان‌های عامیانه</p> <p>۲- بیشتر موضوعات اجتماعی، داستانی، تزئینی و کهن‌الگوهای ایرانی.</p>		

مردمی و عامیانه

طرح‌های ایرانی

نقوش اساطیری

عناصر نمادین	تصاویر فرشته	سر انسان با بدن حیوان
 <p>شکل ۹. نقش درخت سرو (Authors, 2022)</p>	 <p>شکل ۸. نقش فرشته قاجاری (Authors, 2022)</p>	 <p>شکل ۷. سر انسان بدن حیوان (Authors, 2022)</p>
<p>حضور درختان سبز و استفاده از سایه آنها و نماد جاودانگی و زندگی.</p>	<p>چهره انسان قاجاری با صورتی آراسته، دارای دو بال با جامه‌ای کوتاه هستند که در دستشان گل قرار دارد.</p>	<p>تصویری از ترکیب سر انسان با بدن حیوان که در بین زمینه‌ای از نقش‌های اسلیمی و گل قرار گرفته است.</p>
مکان: روی سقف شاهنشین و پنج‌دری		
تحول دوران قاجار		
<p>فرهنگی</p> <p>۱- نمایش روح به‌وسیله بال در ایران، ۲- حیات پس از مرگ در انسان با بال، ۳- وجود فرشته در تصاویر، تلاشی برای عینت‌دادن به دنیایی ناپایدار و عالم بالا، ۴- اعتقاد به درختان مقدس و توسل به آن در فرهنگ ایران.</p>	<p>اجتماعی</p> <p>۱- چهره‌های فرشتگان در نقاشی دیواری‌ها؛ ابتکارات هنرمندان دوران قاجار و تلفیق سنت‌های ایرانی و غربی.</p>	<p>سیاسی</p> <p>-</p>
نوع		
<p>گل و بوته</p>	<p>گلدان و ظرف گل و میوه</p>	<p>گل و مرغ</p>
 <p>شکل ۱۲. گل و بوته (Authors, 2022)</p>	 <p>شکل ۱۱. گلدان و ظرف گل و میوه (Authors, 2022)</p>	 <p>شکل ۱۰. نقش گل و مرغ (Authors, 2022)</p>
<p>طراحی گل‌ها از زوایای مختلف و در حالت‌های باز، نیمه‌باز و بسته.</p>	<p>ظرفی که در آن گل یا میوه قرار دارد. بلندای گلدان یک دوم ارتفاع گل‌هاست و همچنین ترسیم میوه‌ها در ظرف‌های دارای تزئینات.</p>	<p>بلبل، طوطی، کبک و سینه‌سرخ در میان گل‌ها قابل شناسایی هستند. پرندگان، گاهی رخ به رخ و بعضی اوقات روی از یکدیگر برگردانده‌اند.</p>
مکان: اتاق‌های طلاکاری و پنج‌دری		
تحول دوران قاجار		

باستان‌گرایی

نوع

مو

ایرانی - اسلامی

طرح‌های ایرانی

سیاسی	اجتماعی	فرهنگی
-	۱- ورود هنرمندان اروپایی به ایران و مشغول به کار شدن آنها برای تزئین بناهای مختلف.	۱- تلفیقی از نقوش سنتی- غربی در نقوش گیاهی. ۲- موضوع فرنگی با استفاده از ظرفی پر از میوه به صورت تکرنگ و بدون پرسپکتیو و گلدان‌های پر نقش با گل‌های طبیعی، اما با اصول نقاشی ایرانی.

حیوانی

چهارپایان	پرنندگان	ایرانی-اسلامی
-		-

شکل ۱۳، ۱۴، ۱۵. نقش پرنندگان (Authors, 2022)

بیشترین نقش در این خانه نقش پرنندگانی مثل بلبل، طوطی، کبک و سینه‌سرخ پرنندگان نشسته بر پایه گیاهی، گاهی روبه‌روی یکدیگر هستند، بعضی اوقات سینه به سینه‌اند، اما روی از یکدیگر برگردانده‌اند.
مکان قرارگیری: اتاق‌های طلاکاری و پنج‌دری و آینه‌کاری

تحول دوران قاجار

سیاسی	اجتماعی	فرهنگی
-	-	کبوتر به دلیل بی‌آزاری و رعنائی از دیرباز مورد توجه بوده است. نماد: عشق، بهار، سادگی و خلوص، صلح، هماهنگی، و خوشبختی است (Mirdehghan & Azizi, 2019).

انسانی

چهره	پیکره	مجالس	فرنگی مآبی	طرح‌های فرنگی
			<p>شکل ۱۶. نقش چهره (Authors, 2022)</p>	<p>شکل ۱۷. نقش پیکره (Authors, 2022)</p>
<p>شکل ۱۸. مجالس (Authors, 2022)</p>			<p>شکل ۱۹. فرنگی مآبی (Authors, 2022)</p>	

نگاره‌ها در قاب‌های چندضلعی به صورت مستطیل، و شش‌ضلعی و به صورت سه‌رخ و بدون پوشش سر و لباس‌هایی اروپایی نقش گردیده‌اند.

این نگاره‌ها در قاب‌های مختلفی قرار گرفته‌اند. در آنها حضور مرد در کنار زن و برخی از اشیاء زندگی روزمره وجود دارد.

تصویر حضور مرد در کنار زنان در محیط‌های متمایز و مردان هم با پوششی کاملاً اروپایی.

مکان: اتاق‌های آینه‌کاری

تحول دوران قاجار

فرهنگی	اجتماعی	سیاسی
۱- ارتقای آگاهی زنان در اثر تحصیل و مطالعه کتاب‌ها ۲- وارد شدن زنان اروپایی به زندگی مردان ۳- ایجاد هویتی نوین برای زن ایرانی به‌عنوان نخستین بار.	۱- ورود هنرمندان اروپایی به ایران و مشغول به کار شدن آنها برای تزئین بناهای مختلف. ۲- رقابت طبقات اجتماعی جدید متأثر از ارتباط با غرب و تجار.	نفوذ سیاسی و نظامی اروپاییان در ایران: ۱- فرستادگان نظامی، ۲- شکست‌های ایران از روسیه، ۳- تحولات سیاسی و اجتماعی انقلاب فرانسه و تأثیر بر شکل‌گیری تصاویر فرنگی

فرشته

فرشتگان بدون بال	فرشتگان خردسال	فرشتگان بالدار
------------------	----------------	----------------

شکل ۱۹. فرشته خردسال (, Authors, 2022)

-	استفاده از فرشته خردسال پسر با شمایلی عریان و فربه.	-
---	---	---

مکان: اتاق‌های آینه‌کاری

تحول دوران قاجار

فرهنگی	اجتماعی	سیاسی
-	۱- چاپ کتاب‌های مصور اروپاییان، ۲- استفاده از فرشتگان کودک‌سال با ظاهری عریان و فربه که یادآور الهه عشق یونان کوپیدون و نیز الهه پیروزی یونان باستان نیکه، هستند (Safarzadeh & Ahmadi, 2014).	-

۴- نتیجه‌گیری

توجه به این مفاهیم در درک بهتر تحولات رخ داده در دوره قاجار می‌تواند راهگشا باشد. در این پژوهش و با توجه به

نقاشی دیواری به‌عنوان یکی از جنبه‌های تزئینی در معماری، علاوه بر زیبایی، دارای مفاهیمی است؛ بنابراین

ذوق، سلیقه و احساسات مردم باورهای ریشه‌داری بودند که پیوندهای تاریخی داشته و در کنار مظاهر توسعه و فرهنگ اروپا به‌نوعی از اندیشه‌های مطرح در جامعه آن روز قاجار بوده است که در نقوش نقاشی‌های دیواری به‌صورت نقوش باستانی در التقاط با شیوه‌ها و عناصر هنر غرب نمود پیدا کرده است. تصاویر در خانه شهشهرانی، به چه دلیلی دارای دو مفهوم متفاوت در مضامین و مفاهیم نقاشی‌های موجود در آن است؟ همسو شدن جریان‌های هنری با شرایط اجتماعی، فرهنگی و سیاسی دوره قاجار و گسست نقاشی دیواری‌ها از قوانین موجود در گذشته، موجب گردید تغییرات نقاشی دیواری‌ها، علاوه بر بناهای درباری، در فضای زندگی مردم عادی تأثیر نماید. نقاش در ادامه روایت‌گری وقایع، استفاده از تمثیل‌ها و فرهنگ مردم عامه برای افزایش تأثیر نقاشی بر مخاطب، از تفکرات غربی استفاده کرده است. با ترکیب سنت‌های گذشته و جدید شاهد شکل‌گیری مفاهیم متفاوت در مضامین نقاشی دیواری‌ها در خانه شهشهرانی هستیم. این تصاویر، زبانی گویا برای بیان تغییرات ظاهری جامعه در عهد قاجار است.

سپاسگزاری

وجود ندارد.

منابع مالی

وجود ندارد.

تعارض منافع

بین نویسندگان تعارضی در منافع وجود ندارد.

چهارچوب آن نقاشی دیواری‌های خانه شهشهرانی در اصفهان، در دو دسته کلی طرح‌های ایرانی و فرنگی و چهار زیرگروه مورد بررسی قرار گرفت. با توجه به جدول ۲ می‌توان عنوان نمود که طرح‌های ایرانی مضامین استفاده‌شده نشئت‌گرفته از جریان‌های خاص فرهنگی از جمله فرهنگ سنتی که آمیزه‌ای از آداب و اعتقادات محلی است، فرهنگ اسلامی که منطبق بر اندیشه‌ها و تفکر اسلام است و مجموعه‌ای از ارزش‌ها و تفکرات فرنگی که ناسازگار با فرهنگ ایرانی-اسلامی بوده است. طرح‌های فرنگی: عمدتاً تصاویر اروپاییان است. عواملی چون ارتقای آگاهی زنان در اثر تحصیل، وارد شدن زنان اروپایی به زندگی مردان تأثیرگذار است و می‌توان تمام جنبه‌ها یعنی سیاسی و اجتماعی و فرهنگی را با توجه به جدول ۲ در ایجاد این طرح‌ها مؤثر دانست. پاسخ به پرسش‌های پژوهش این‌گونه است که تغییر و تحولات اجتماعی دوره قاجار چگونه نمودی بر نقاشی‌های دیواری خانه شهشهرانی دارد؟ تحولات سیاسی: به دلیل قدرت ضعیف شاهان قاجار در برابر دولت‌های اروپایی، حکومت خواستار توسل به دستاوردهای غرب شد تا بتواند پیشرفت‌هایی را حاصل سازد؛ از این رو می‌توان شاهد نفوذ مظاهر و جریان‌های فکری غرب در اندیشه‌های ایرانیان بود که در نقاشی‌های دیواری به‌صورت بهره‌گیری از نقش زنان در زندگی قاجاریان نمایان شد. تحولات اجتماعی: برخورد تجار در سفرهای گوناگون به فرنگ نسبت به سایر اقشار جامعه موجب گردید تا در عین حفظ اعتقادات آن زمان به‌واسطه مواجهه با غرب، همچنین به‌منظور نشان دادن طبقه اجتماعی بالاتر خود از چهره‌های فرنگی در تصاویر زنان و در چهره‌های نقوش اساطیری بهره جویند. تحولات فرهنگی: مناسبات مذهبی،

References

Abuhamze, A., & et al. (2011). *History of Iran and the contemporary world*. Iran Textbook Publishing Company .

Alizadeh, S. (2012). Survey on ways of painting development in the first part of Qajar period. *Negareh Journal*, 7(22), 73-84 .

- Analysis of Isfahan Shahshahani House. Retrieved from PDF Analysis of Shahshahani Palace of Isfahan. Archket.
- Ansari, H., & Heydari, E. (2018). Reflection on evolution effects of culture and society of Iran in mid-Qajar epoch on the wall painting (To witness the wall paintings of Sarim Al-Dawla mansion in Kermanshah). *Honar-Ha-Ye-Ziba: Honar-Ha-Ye-Tajassomi*, 23(1), 17-28 .
- Armaghan, M., Soltanzadeh, H., & Irani Behbahani, H. (2015). Redefining Woman's Role in the Family and its Impact on the Painting Decorations and Structure of Aristocratic Houses in Tehran during the Qajar era. *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, 12(34), 11-24 .
- Azhand, Y. (2006). Mural in the Qajar period. *Visual Arts Studies*, (25), 34-41 .
- Azizi, H., & Baharlou, A.-r. (2022). Cornucopia Motif in Qajar Art and Architecture: Origin and Evolution. *Journal of Iranian Architecture Studies*, 9(18), 181-198 .
- Bemanian, M., Momeni, K., & Soltanzadeh, H. (2011). Investigation of innovations and developments in the decoration and tiling patterns of mosques-schools of the Qajar period. *Negareh Journal*, (18), 35-47 .
- Esmaeilzadeh, K., & Shad Ghazvini, P. (2018). The Genre of Landscape and Building-Painting (The Artistic) and the Discourse of Nationalism (The Political), during the Late Qajar and Early Pahlavi Periods an Analysis Based on "Mediation" and "Totality" in Methodology of Georg Lukács. *Kimiya-ye-Honar*, 7(28), 57-77 .
- Floor, W. (2005). *Wall paintings & other figurative mural art in Qajar Iran*. Peikarehpub .
- Goudarzi, M. (2019). *Ayane Khiyal: review and analysis of architectural decorations of the Qajar period*. Soore Mehr .
- Groat, L. N., & Wang, D. (2013). *Architectural research methods*. John Wiley & Sons .
- Haddadian, M. A., & Razani, M. (2018). A Comparative Study of Mural Paintings in the Main Halls of Qavam-ol-Dowlah House in Tehran and Houses of Hariri in Tabriz. Iran. *Journal of Islamic Crafts*, 2(1), 36-51 .
- Hosseini, H., Soheili, J., & Eslami, S. (2020). Studying the Effect of the Political-Social Development in Qajar Era on Murals of the House of Imam Jom'a in Tehran. *Glory of Art (Jelve-y Honar) Alzahra Scientific Quarterly Journal*, 12(3), 7-24 .
- Khatoonabadi, A. (2012). Poetry and Painting in the Qajar Period: A Challenge between Tradition and Modernity. *Contemporary Persian Literature*, 1(2), 39-55 .
- Mirdehghan, S. F., & Azizi, H. (2019). Study of Symbolic Motifs in Mirroring (Aina-Kari) of Qajar Houses in Historical Texture of Yazd City. *pazhoheshha-ye Bastan shenasi Iran*, 9(20), 203-223 .
- Mohtasham, A., Salehiun, L., & Ahmadi, K. (2014). Technical study of stucco ornaments in "Shah-shahan" house using XRD, SEM and wet chemistry. *Journal of Advanced Materials and Technologies*, 3(2), 3, 7-49.
- Momeni, K., Attarian, K., & Ghardran Gharamaleki, R. (2015). Review of Decoration Works in Residential Houses of Qajar Era in Qom city (Case Study: Shakeri House-Qom). *Negarineh Islamic Art*, 2(7.8), 128-142 .
- Mostafavi, A., & Soheili, J. (2021). Representation of Naturalism in Qajar Murals of Seyed Javadi Mansion. *Athar*, 42(2), 212-232 .
- Nataj Majd, A., & Aminifar, F. (2019). A study of women's portraits in the Qajar period. *Journal of New Achievements in Humanities Studies*, 3, 29 .
- Nazeri, A., & Yazdanpanah, H. (2014). Aesthetic Values of the Motifs of Mural Paintings in the Northeastern Room of Akhavan Haqiqi House in Isfahan. *Maremat-E Asar & Baft-Haye Tarikhi-Farhangi*, 4(7), 53-76 .
- Pahlavan, M., & Taghavi, T. (2020). Reflections of Iranshahri Discourse on Murals of the Qajar School. *Negareh Journal*, 15(53), 25-37 .

- Panahi, S., Farazjou, F., & Majdi, S. (2016). Studying the Place of Intertextuality in Iranian Painting (Case Samples: Qajar Era). *Modern Applied Science*, 10(12), 156-164 .
- Panjehbashi, E., & Farhad, F. (2015). To Study the Designs Having Religious Theme on the Tiles of Mo'aven-ol-Molk Tekyeh. *Negarineh Islamic Art*, 2(7.8), 15-29 .
- Panjehbashi, E., & Khamechian, B. (2020). Studying The Image in the Murals of Kashan's Boroujerdi House during Qajar Period. *Painting Graphic Research*, 3(4), 31-45 .
- Panjehbashi, E., & Khamechian, B. (2021). Study of the themes of Kashan Fin Garden pavilion murals in Qajar period. *Painting Graphic Research*, 3(5), 19-37 .
- Pashapour, M., Mohammad Zadeh, M & .. Charkhi, R. (2014). Study of historical murals in Tabriz (Qajar period). *Art Research*, 2(7), 81-88 .
- Rahmani, G., & Hosseini, M. (2020). Historical Sociology of Qajar Royal Wall Paintings. *Parseh Journal of Archaeological Studies*, 4(11), 205-217 .
- Rajayi, F. (2013). *Moshkeleye Hovviate Iraniane Emrouz*. Nashr e Ney .
- Safari Asl, L., & Satari Karkazlu, H. (2021). An Adaptive Study of Murals in Iranian and Turkish Homes in the Context of Interaction with the West World (Case Study; Qajar Houses of Tabriz and Ottoman Tokat). *Athar*, 42(2), 172-192 .
- Safarzadeh, N., & Ahmadi, B. (2014). Exploring the image of angels in painting of Qajar period. *Peykareh*, 3(5), 47-56 .
- Sharifi Mehrjardi, A. A. (2017). Investigating the reasons for the growth of mural paintings of merchants' houses in Yazd in the qajar era based on the constructed model of durability process of symbolic capital. *International Journal of Applied Arts Studies*, 2(1).
- Shirazi, M., & Mousavilar, A. (2017). Retrieval of Identity layers in Qajar Era (case study: ceramics). *Negareh Journal*, 12(41), 17-29 .
- URL1:<https://www.google.com/maps>.
<https://www.google.com/maps/@32.6750451,51.6840845,91m/data=!3m1!1e3?hl=en>
- Zolghadr, Z. (2013). *Design of religious headlines based on examples in the National Library of Paris (16th century)* Tabriz University of Islamic Art. Faculty of Islamic Arts.

پی‌نوشت

¹ Mural Painting

² آگاهی جمعی، مجموعه‌ای از آگاهی‌های فردی بشری است که آگاهی‌های تمام افراد یک جامعه را در زمان واحد شامل می‌شود (Groat & Wang, 2013).

³ Missionnaire

⁴ Archaism

⁵ نقاش، موسیقی‌دان، مترجم و از بنیان‌گذاران تئاتر ایران.